

Interrupce v České republice: zápas o ženská těla

Mgr. Radka Dudová, Ph.D.

Výzkum – tělesné občanství žen

- Mezinárodní projekt FEMCIT: Gendered Citizenship in a Multicultural Europe: zkoumání šesti dimenzí občanství žen a vlivu ženského hnutí na dosažení rovnoprávnosti v těchto oblastech (politická, sociální, ekonomická, etnická a náboženská, tělesná/sexuální, intimní)
- Tělesné občanství: právo na tělesnou integritu a sexuální sebeurčení, možnost volně rozhodovat o svém těle a požívat ochrany proti fyzickému násilí jako hlavní podmínka realizace lidských práv a plného občanství
- Interrupce: příklad střetu individuálního práva na zacházení se svým tělem a rozhodování o něm se státní regulací a politikami těla
- Otázka: **Jak byly v Československu /České republice vytvářeny politiky interrupce; co vedlo ke změnám legislativy a k proměnám smýšlení o interrupci**

Teorie

Michel Foucault: biomoc a governmentality

- Tři typy či technologie moci: **moc panovnická, moc disciplinární, bio-moc.**
- **Bio-moc:** nezaměřuje se na jedince, ale na lidstvo či společnost jako celek, na „populaci“.
- Populace představuje bohatství, pracovní sílu či kapacitu.
- Cílem je zajistit její rovnováhu a regularitu (příkladem jsou snahy o snížení úrovně úmrtnosti, prodloužení délky života, povzbuzování porodnosti či redukce vrozených a dědičných chorob).
- **Governmentality:** Specifický způsob, jakým je tato nová technologie moci vykonávána.
- „Celek tvořený institucemi, procedurami, analýzami a úvahami; kalkulací a taktikami, které umožňují výkon této velmi specifické a zároveň komplexní formy moci, která má za svůj cíl populaci, za svou hlavní formu vědění politickou ekonomii, a za své hlavní technické prostředky aparáty bezpečnosti“ (Foucault 1991: 102).
- Biomoc v komunistickém režimu: „Socialismus nijak nekritizoval fungování biomoci (...), ve skutečnosti ji převzal, rozvinul, znovuzasadil a v některých aspektech obměnil (...) (Foucault 2003b: 261).

Diskurzivní institucionalismus a rámce (*frames*)

- Cíl: analyzovat vývoj opatření, aparátů, taktik a institucí regulujících interrupci v České republice v daném období
- **Diskurzivní institucionalismus:** přístup, který vysvětluje historický vývoj sociálních institucí (veřejných a sociálních politik, nařízení, pravidel, zařízení apod.) prostřednictvím idejí a diskurzů – tj. toho, jak se objevovaly určité myšlenky ve výpovědích vlivných aktérů, jak byly sdělovány a přijímány veřejností.
- **Diskurz:** dialog mezi všemi sociálními aktéry; zahrnuje nejen to, co je sdělováno, ale i pravidla tohoto sdělování
- **Diskurzivní rámce:** obecně sdílené a veřejnosti snadno srozumitelné vzorce argumentace přítomné v diskurzu, které se zakládají na určitém obecně sdíleném, kulturně tvarovaném a nezpochybňovaném „vědění“.

Metoda: *frame analysis*

- **Postup:** 1) rozkrýt diskurz, který doprovázel proces legalizace interrupcí v Československu a České republice od r. 1956
2) ukázat, jak diskurz ovlivňoval vývoj politik interrupce
3) ukázat, jak tyto politiky fungovaly jako nástroje governmentality při prosazování zájmů bio-moci
- **Metoda *frame analysis*:**
- Analyzované texty: zákony a právní předpisy; parlamentní diskuse; novinové články a články v časopisech; rozhovory; vědecké články; materiály feministických a ženských skupin a materiály skupin, které stály proti interrupcím
- Analýza: kódování a kategorizování za pomoci software Atlas.ti.
- Identifikace diskurzivních rámců, identifikace hlavních aktérů diskurzu, vztahy mezi rámci, resonance s vládnoucí ideologií; výsledek debaty – změna či kontinuita instituce

Legalizace interrupce v roce 1957

Dominantní rámec: „**Interrupce pro zdravější mateřství**“

- hlavně lékařské argumenty
- rizika nelegálních potratů: krátkodobá i dlouhodobá, psychické dopady, neplodnost
- nutnost kontroly – interrupční komise

Konstrukce ženy v diskurzu: zranitelná, oběť (manžel alkoholik, opuštěná otcem dítěte); nezodpovědná (interrupce pro vlastní pohodlí)

Hlavní aktéři: gynekologové

Další rámce: „zdravá populace“ – důraz na kvantitu; interrupce jako propopulační opatření

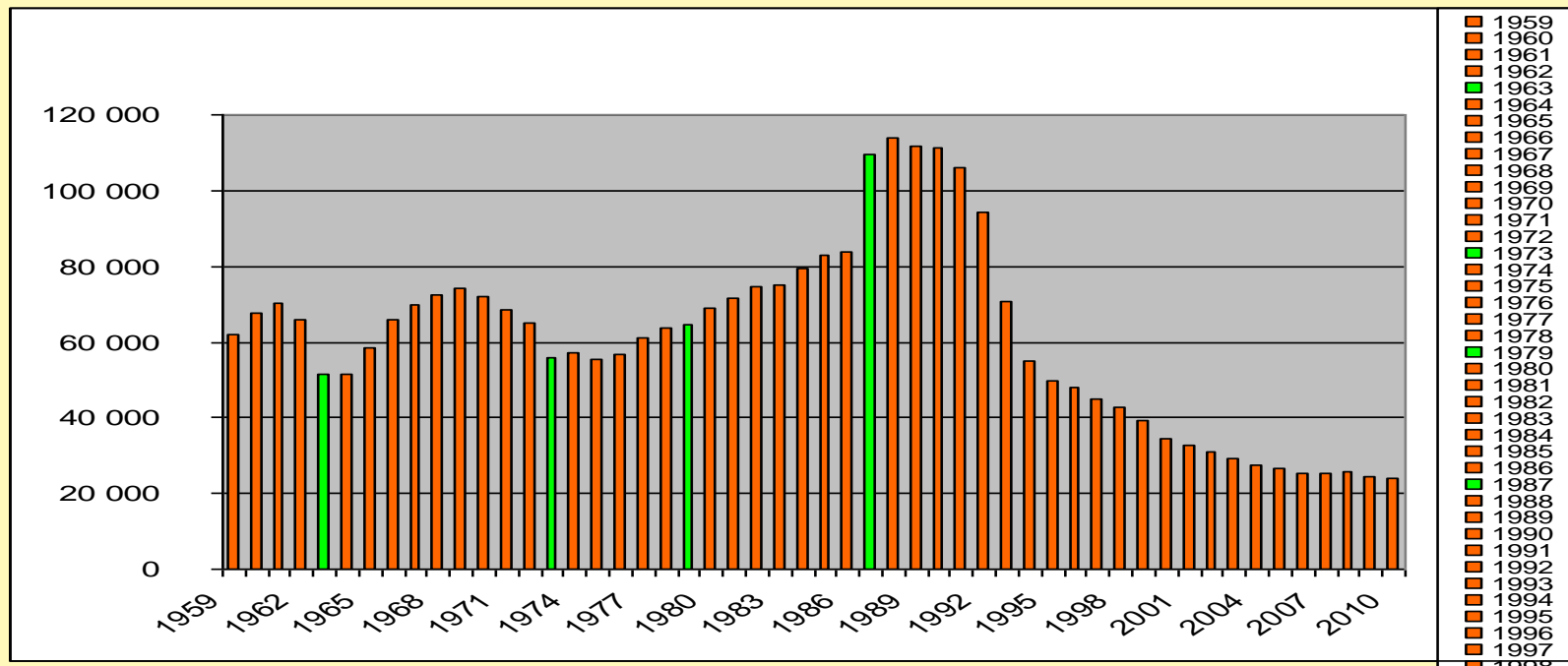
Resonance s ideologickým systémem: „selektivní kanonizace“ marxistických myšlenek, emancipace jen ve veřejné sféře

Výsledek - zákon č. 68/1957.

Debata 1957

- „V zájmu dalšího rozšíření péče o zdravý vývoj rodiny, ohrožované škodami způsobovanými při umělém přerušení těhotenství na zdraví a životech žen zákroky nesvědomitých osob a mimo zdravotnická zařízení, upravuje tento zákon umělé přerušení těhotenství.“ (Zákon 68/1957, I. Čl.)
- „Před několika týdny projednával lidový soud v Praze tento případ: Matka pěti dětí se rozhodla dát si přerušit své těhotenství. Její muž byl opilec, o děti se nestaral. Andělíčkářka za úplatu zákrok provedla. Samozřejmě neodborně, s porušením základních hygienických pravidel, u těhotné došlo k sepsi a za několik dní zemřela.“ (Radvanová, Nezkusil a Novotný, Literární noviny 1957)
- „Muži se obyčejně o své nemanželské děti nestarají. Jsou případy, kdy muž má i několik nemanželských dětí. Velmi často mají ženy potíže s vymáháním výživného pro své děti. A tak vlastně veškerá tíha výživy a výchovy dítěte leží na matce.“ (Mikule, Literární noviny 1957)

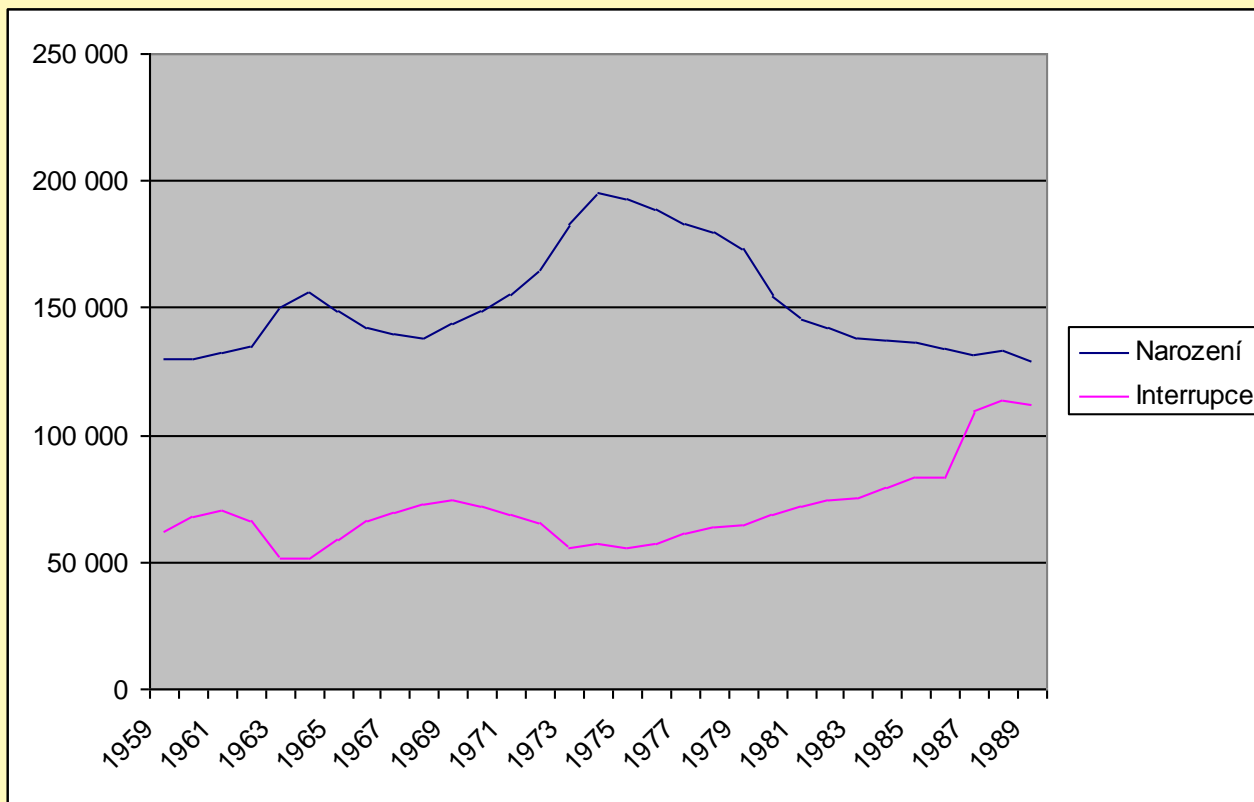
Regulace interrupce 1957-1986

- Vyhláška 104/1961 Sb. MZ ČSR; Změna 140/1961 Sb. zákona 68/1957
- Vládní nařízení č. 126/1962 ; Vládní nařízení č. 95/1964
- Vyhláška č. 71/1973 MZ ČSR
- Vyhláška č. 80/1980 Sb. MZ ČSR

Graf: počet narozených a počet interrupcí 1959-1989

Změna interrupčního zákona v roce 1986

Dvě události, které ovlivnily diskurz:

- Vynález a rozšíření metody tzv. „**mini-interrupce**“ v českém prostředí.
- **Psychologická studie o nechtěných dětech**, která odhalila psychologické škody na dětech, narozených z nechtěných těhotenství.

Doplnění a rozvinutí existujících diskurzivních rámců:

„**Interrupce pro zdravější mateřství**“

„**Nechtěné děti trpí**“

„**Zdravá a kvalitní populace**“

X

„**Interrupce způsobuje neplodnost**“

„**Žena sama má právo rozhodnout se, zda se stane matkou**“

Výsledek: Zákon č. 66/1986 Sb., o umělém přerušení těhotenství

„Nechtěné děti trpí“

- „Lze kladně hodnotit, že je stále méně komisí, které se orientují na odhalení „manévrů“ žadatelek a úspěch své práce vidí v co nejvyšším počtu zamítnutých žádostí. Přibývá komisí, které velmi zodpovědně zvažují všechna hlediska, přičemž jako primární aspekt vystupuje právě zřetel na budoucí dítě, na to, zda jsou podmínky pro jeho normální psychický a somatický vývoj. Pozitivní vztah matky k dítěti lze považovat za základní podmínku tohoto vývoje ...
- Tyto ženy jsou často impulzivní, neschopné sebereflexe, předvídání následků, trpí nízkým sebehodnocením a pocity insuficience, depresivními sklony aj. Jejich předpoklady pro osvědčení se v roli matky jsou nízké, takže je třeba uvítat, že žádají o přerušování gravidity na rozdíl od žen, které považují interrupci za škodlivou pro své zdraví a rodí bezstarostně jedno dítě za druhým, aniž mají představu, co vše role matky vyžaduje. (*D. Fukalová, Čs. Gynekologie, 1979, 44/10*)

„Zdravá a kvalitní populace“

- „Následují studentky z kolejí. Mladé, zdravé, schopné dát tu nejkvalitnější populaci. (...) Za jedno zasedání jsou jich desítky, v celém Československu je to za rok přes sto tisíc nenarozených dětí.“ (K. Zajíček, Vlasta, 1973)
- „Avšak průzkumy z poslední doby, které sledovaly další vývoj dětí z těchto nechtěných těhotenství po zamítnutí žádosti jejich matek, začaly upozorňovat na problematičnost ceny takových arteficiálně získaných populačních přírůstků.“ (D. Kvíz, Čs. Gynekologie 1978, 43/6)

Příklad proměny diskurzu: J. Birgus, Československá gynekologie

J. Birgus, Čs. Gynekologie, 1977, 42/5:

- Vyskytují se i situace, že partner se do komise dostaví osobně a prohlašuje, že má již známost s jinou ženou, která je těhotná, a že s ní hodlá uzavřít snatek. Požádáme partnera, aby nám sdělil jméno snoubenky, a pak ho vyzveme, aby nám v příští komisi na toto jméno předložil potvrzení z MNV, že má zažádáno o přidělení svatebního termínu (...). Vyskytují se ovšem i případy, že žadaleka uvádí, že otěhotněla při svém výjezdu na zahraniční rekreaci. Tyto údaje si ověřujeme vyžádaným cestovním pasem (...).
- Shodou okolností se však podařilo **tento manévr žadatelky včas objevit a zmařit.**

J. Birgus, Čs. Gynekologie, 1979, 44/1:

- „Ústřední tendencí našeho snažení je jak zvýšení či přechodně alespoň udržení výše současné populace, tak i zajištění její kvality (...). Jsou však situace, kdy z nechtěného těhotenství pramení řada rizikových faktorů pro další osudy dítěte i matky (...). (...) je třeba současně brát v úvahu, zda v určitých situacích není **(interrupce) přece jen řešením**, kterému je vhodné dát přednost v případech, kdy bychom riskovali patologický vývoj osobnosti nechtěného dítěte a ohrožovali tak kvalitu naší populace.“

Kvalitní populace - Rómové

- „Podobně defektnost cikánských dětí je v násobcích vyšší než u ostatních dětí. (...) Populace za každou cenu se nemusí společnosti vyplatit. (...) Socialistické řešení této problematiky přece nespočívá v tom, že by potlačovalo tzv. nečisté rasy, ale v tom, že respektuje důsledně současné poznatky genetiky, biologie a společenských věd, snaží se (...) aby se rodili tělesně a duševně zdraví jedinci.“ (J. Sojka, Vlasta, 1966).
- „Populační exploze je dnes pro samotnou cikánskou populaci geneticky nezdravým jevem, který vede ke zhoršení kvality genofondu ...“ (M. Černý, Demografie, 1971)
- „Při požadovaných interrupcích jsou cikánské ženy preferovány“ (Zpráva Východočeského krajského národního výboru ze dne 28. 6. 1972)
- (Romským) „žadatelkám o přerušení těhotenství je vyhověváno velmi benevolentně a prakticky bezplatně“ (Zpráva Jihočeského krajského národního výboru z 6. 7. 1972)

Závěry

- Již od roku 1957 interrupce rámovaná jako cesta ke „zdravějšímu mateřství“ – lékařské argumenty, hlavní aktéři gynekologové (a psychologové).
- **Kontinuita diskurzu:** interrupce se týká zdraví, nikoli lidských práv nebo politiky. Zablokovaná institucionální změna.
- **Regulace interrupce jako socialistická gouvernementalita:** jako nástroj kontroly a regulace populace.
- Jejím prostřednictvím byla vykonávána bio-moc.
- Politická racionalita: maximalizace produkce a reprodukce
- Nový typ subjektivity: žena (socialistická superžena) jako spoluodpovědná za produkci, a samam odpovědná za reprodukci.
- Tělo jako reprodukční nástroj; objekt, na který je aplikováno lékařské vědění.